

นัยและภาพสะท้อนทางการเมืองจากความสัมพันธ์ในระบบบรรณาการ
ระหว่างสยามและจีนในสมัยสมเด็จพระนเรศวร

Implication and Political reflections on the tribute system relations
between Siam and China In the reign of King Naresuan

สำราญ ผลิตี (Samran Phondee)

รองศาสตราจารย์ประจำภาควิชาการศึกษาทั่วไป

คณะวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีสุขภาพ มหาวิทยาลัยนวมินทราธิราช

Associate Professor School of General Education

Faculty of Science and Health Technology Navamindradhiraj University

E-mail: samran.p@nmu.ac.th

Received: August 4, 2023, Revised: September 7, 2023, Accepted: December 20, 2023

บทคัดย่อ

บทความนี้มุ่งหมายวิเคราะห์นัยและภาพสะท้อนทางการเมืองที่เกิดขึ้นจากความสัมพันธ์ในระบบบรรณาการระหว่างสยามและจีนในสมัยสมเด็จพระนเรศวร ซึ่งพบว่าในช่วงเวลาดังกล่าวมีการส่งเครื่องราชบรรณาการไปถวายจักรพรรดิวันลี่ (พ.ศ. 2135/ค.ศ. 2591) คณะทูตมีการยื่นข้อเสนอของกรุงศรีอยุธยาที่จะให้ความช่วยเหลือเงินทำสงครามกับญี่ปุ่น แต่ต่อมาข้อเสนอดังกล่าวจะได้รับการปฏิเสธก็ตาม ซึ่งข้อเสนอดังกล่าวมีนัยที่สำคัญทั้งด้านการค้าและการเมือง กล่าวคือ ด้านการค้า พระองค์มุ่งหมายผลกำไรจากการค้าในระบบบรรณาการเพื่อรื้อฟื้นเศรษฐกิจให้กับบ้านเมือง ในขณะที่ด้านการเมือง เชื่อว่าทรงหมายได้รับความช่วยเหลือหรือสนับสนุนอย่างใดอย่างหนึ่งจากจีนในการทำสงครามกับพม่า อย่างไรก็ตาม ความพยายามที่เกิดขึ้นได้สะท้อนให้เห็นถึงบริบททางประวัติศาสตร์ช่วงเวลาดังกล่าวในหลายมิติ คือ 1. ผลประโยชน์ทางการค้าในรูปบรรณาการกับจีนยังมีความสำคัญต่อกรุงศรีอยุธยาอยู่มาก 2. ภาพลักษณ์ของกรุงศรีอยุธยาในสายตาของราชสำนักจีนที่ดีขึ้น 3. ราชสำนักจีนเริ่มเห็นความสำคัญด้านการเมืองของกรุงศรีอยุธยามากขึ้น และ 4. สมเด็จพระนเรศวรไม่พอพระทัยการปฏิเสธข้อเสนอของกรุงศรีอยุธยาจากฝ่ายจีน

คำสำคัญ: ความสัมพันธ์สยาม-จีน ระบบบรรณาการ สมเด็จพระนเรศวร

Abstract

This article aimed to analyze the ethics and political reflections that arise from the relationships in the literary system between Siam and China during the rule of the monarchy. Which was found that in the reign of King Naresuan, the monarchs had sent the Wanli emperor the tribute for surrendering (B.E.2135/ A.D.2591). A series of such ambassadors submitted a proposal from Ayutthaya to help China wage war with Japan. Those offerings were important both in trade and politics, such as in trade. He aimed to profit from trade in the tribute system to restore the economy to the country while the political field believed that it needed to receive either help or support

from China in waging a war with Myanmar. Although the offer was later rejected, the effort also reflected the historical context of the period in many dimensions. The following examples were stated in this relation, 1) the trade benefits of the alliance with China were still of great importance to Ayutthaya; 2) the image of Ayutthaya in the eyes of the Chinese aristocrats improved; 3) China began to see Ayutthaya's political importance as greater; and 4) King Naresuan was displeased with the Chinese refusal of Ayutthaya's offers.

Keywords: Siam-China relations, Tribute system, King Naresuan

บทนำ

ในภูมิภาคอุษาคเนย์ ชาวจีน คือหนึ่งในกลุ่มชาติพันธุ์แรก ๆ ที่สามารถเดินทางเข้ามาทำการค้าทั้งทางบก และทางเรือได้มาแล้วตั้งแต่อดีต พ่อค้าชาวจีนได้เข้ามาตั้งตลาดค้าและเมืองท่าในอ่าวสยามเมื่อคนไทยมาถึงบริเวณปากแม่น้ำเจ้าพระยาและแหลมมลายูในราวคริสต์วรรษที่ 13 (สกินเนอร์, จี. วิลเลียม., 2548, น. 1) ประภัสสร เสวิกุล อธิบายเพิ่มเติมว่า ในอดีต เส้นทางการค้าระหว่างยุโรป ตะวันออกกลางกับประเทศในกลุ่มแถบเอเชีย มีอยู่ด้วยกัน 2 เส้นทางคือ **เส้นทางบก** เรียกว่า **เส้นทางสายไหม** (Silk Route) และ**เส้นทางทะเล** เรียกว่า **เส้นทางเครื่องเทศ** (Spice Route) (ประภัสสร เสวิกุล, 2548, น. 20-21)

เส้นทางสายไหม ไม่เพียงเป็นเส้นทางการค้าเท่านั้น แต่ยังเป็นเส้นทางที่ส่งต่อหรือขยายอิทธิพลทางวัฒนธรรมไปยังพื้นที่ต่าง ๆ ผ่านภูมิภาคเอเชียที่เชื่อมตะวันตกและตะวันออก โดยมีความยาวประมาณ 6,437 กิโลเมตร หรือ 4,000 ไมล์ เริ่มต้นจากเมือง **ซีอาน** ที่เป็นเมืองหลวงของจีนในเวลานั้น โดยได้ชื่อมาจากสินค้าสำคัญที่นำไปจำหน่ายคือ **“ผ้าไหม”** ที่ได้สร้างผลกำไรให้กับพ่อค้าชาวจีนอย่างมหาศาลตั้งแต่สมัยราชวงศ์ฮั่น หรือตั้งแต่ราว 206 ปีก่อนคริสตศักราช

เส้นทางเครื่องเทศ หมายถึง เส้นทางการเดินทางเรือที่เลาะเลียบชายฝั่งทะเลที่จะต้องอาศัย **“ลมทะเล”** เป็นหลัก เส้นทางเครื่องเทศของจีน เริ่มต้นจากเมืองกวางตุ้งที่ตั้งอยู่บริเวณตะวันออกเฉียงใต้ของจีนปัจจุบัน เลาะเลียบชายฝั่งผ่านเมืองออกแควใกล้ปากแม่น้ำโขงในเวียดนามไปเกาะสุมาตรา เข้าสู่ช่องแคบมะละกา มหาสมุทรอินเดีย เมืองพอนดิเชอร์รี ทะเลอารเบีย อ่าวเปอร์เซียขึ้นบกผ่านอิรัก อิหร่าน เพื่อลงเรือต่อไปยังยุโรป

ทั้ง **“เส้นทางสายไหม”** และ **“เส้นทางเครื่องเทศ”** ได้นำมาซึ่งความมั่งคั่งมาสู่พ่อค้าชาวจีนและบ้านเมืองต่าง ๆ ในภูมิภาคอุษาคเนย์อย่างต่อเนื่อง ในขณะที่เดียวกันชาวจีนเองก็แพร่กระจายความยิ่งใหญ่ของอารยธรรมจีนไปยังพื้นที่ต่าง ๆ ที่ชาวจีนสามารถเดินทางไปถึงได้ เพราะการเดินทางของชาวจีนไม่เพียงการนำสินค้าที่มีอยู่ออกไปจำหน่าย แต่ยังนำเอาผู้คนและอารยธรรมจีน แพร่กระจายออกไปยังดินแดนเหล่านั้นด้วย

ไม่มีหลักฐานที่ชัดเจนว่า สยามและจีนเริ่มต้นความสัมพันธ์ระหว่างกันตั้งแต่เมื่อใด หากแต่กล่าวได้ว่าจีน คือชาวต่างชาติกลุ่มแรก ๆ ที่เดินทางเข้ามาสร้างความสัมพันธ์กับแว่นแคว้นต่าง ๆ ในดินแดนสุวรรณภูมิ ด้วยเหตุผลสำคัญคือ เป็นพื้นที่ที่มีเครื่องเทศทั้งในภาคใต้ของสยามและคาบสมุทรมลายู โดยที่ชาวจีนจะใช้เครื่องเทศเหล่านี้ในการปรุงยาและประกอบอาหาร ในขณะที่รูปแบบความสัมพันธ์ได้พัฒนาไปสู่ระบบ ระเบียบ และแบบแผนที่ชัดเจน ที่เรียกว่า **“ระบบบรรณาการ”** ที่สยามจะต้องส่งคณะทูตเดินทางไป **“จิ้มก้อง”** ตามช่วงเวลาจีนที่กำหนด

คำว่า “**จิ้มก้อง**” หมายถึง เจริญทางพระราชไมตรีเฉพาะกับประเทศจีน โดยนำพระราชสาส์นและเครื่องราชบรรณาการไปถวายจักรพรรดิจีนตามเวลาที่กำหนด (ปกติ 3 ปี ต่อครั้ง) หรือการนำสิ่งของไปกำนัลเพื่อเอาใจ (ราชบัณฑิตยสถาน, 2556, น. 326) ซึ่งนัยของความสัมพันธ์ระหว่างกันนั้นไม่ได้มีความหมายแค่เพียงด้านการค้าเท่านั้น ทว่าเป็นความสัมพันธ์ในหลากหลายมิติ โดยผ่านเรื่องการค้าในระบบราชบรรณาการเป็นเครื่องมือ

อย่างไรก็ตามไม่ปรากฏในหลักฐานของฝ่ายไทยถึงรายละเอียดเกี่ยวกับความสัมพันธ์ทางการทูตระหว่างสยามและจีนโดยเฉพาะในยุคเริ่มต้น กว่าจะพบหลักฐานที่เป็นลายลักษณ์อักษรก็ตั้งแต่สมัยธนบุรีเป็นต้นมา (กรมศิลปากร, 2565, น. 245) แต่กลับพบอยู่มากในหลักฐานของฝ่ายจีน เช่น หยวนสื่อ หมิงสื่อลู่ และชิงสื่อลู่ ฯลฯ ดังนั้น การศึกษาถึงประเด็นความสัมพันธ์ทางการทูตในช่วงเวลาดังกล่าวจึงจำเป็นต้องพึ่งพิงเอกสารของฝ่ายจีนโดยเฉพาะ หมิงสื่อลู่ หรือ บันทึกเรื่องจริงแห่งราชวงศ์หมิง เป็นหลัก

ในสมัยอยุธยา นักวิชาการส่วนใหญ่มุ่งให้ความสำคัญกับความสัมพันธ์ในระบบบรรณาการด้านการค้าเป็นหลัก ด้วยว่ามาซึ่งผลกำไรมากมายทั้งทั้งการแลกเปลี่ยนบรรณาการและสิทธิพิเศษทางการค้า ดังนั้นจึงได้เห็นความพยายามอย่างมากของฝ่ายสยามที่จะรักษารูปแบบความสัมพันธ์ดังกล่าวไว้อย่างมั่นคง เห็นได้จากจำนวนครั้งและความต่อเนื่องในการส่งคณะทูตเดินทางไปถวายเครื่องราชบรรณาการต่อราชสำนักจีนในทุกยุคทุกสมัย

ในช่วงต้นของกรุงศรีอยุธยาภายหลังจากที่สมเด็จพระบรมราชาที่ 1 สถาปนาความสัมพันธ์กับราชสำนักจีนในสมัยราชวงศ์หมิง รัชศกหงู่ ที่ทรงโปรดให้ “**หลี่จิ้งจิ้น**” และคณะอัญเชิญพระบรมราชโองการเข้ามายังกรุงศรีอยุธยา เพื่อแจ้งข่าวการผลิตแผ่นดินหรือการขึ้นมามีอำนาจของราชวงศ์หมิง จากนั้นกรุงศรีอยุธยาก็ให้มีการส่งคณะทูตเดินทางไปยังราชสำนักจีนเมื่อ พ.ศ. 1914 (ค.ศ. 1371) (วินัย พงศ์ศรีเพียร, 2559, น. 83-84) อันเป็นการเริ่มต้นความสัมพันธ์ระหว่างกรุงศรีอยุธยากับราชวงศ์หมิง จากนั้นฝ่ายกรุงศรีอยุธยาไม่เพียงรักษาระดับความสัมพันธ์ที่เกิดขึ้นไว้เท่านั้น แต่ยังรวมถึงความพยายามในการเพิ่มระดับความสัมพันธ์ให้มากขึ้นด้วย และที่สำคัญกรุงศรีอยุธยาพยายามที่จะขยายขอบเขตจากผลประโยชน์ที่จะได้รับกับจีนที่มากกว่าด้านการค้าไปสู่ด้านการเมืองด้วย

ความพยายามดังกล่าว สะท้อนได้อย่างชัดเจนจากคณะทูตในสมัยสมเด็จพระนเรศวร ได้ยื่นข้อเสนอเรื่องขอการส่งกองทัพเข้าช่วยเหลือจีนในการทำสงครามกับญี่ปุ่น แม้ว่าที่สุดแล้วความพยายามดังกล่าวจะได้รับการปฏิเสธ แต่ก็ได้สะท้อนให้เห็นถึง “**นัยทางการเมือง**” ที่ร่วมอยู่ในความสัมพันธ์ทางการทูตระหว่างกันได้อย่างชัดเจน แม้โดยเนื้อแท้แล้ว นัยทางการเมืองเบื้องหลังระบบบรรณาการที่เกิดขึ้นนั้นจะเป็นที่เข้าใจกันว่า เป็นการยอมรับในความเป็น “**เจ้าประเทศราชของจีน**” ก็ตาม (สืบแสง พรหมบุญ, 2525, น. 6)

จะเห็นได้ว่า ความสำคัญของการศึกษาประวัติศาสตร์ความสัมพันธ์ในระบบบรรณาการระหว่างสยามและจีนในสมัยสมเด็จพระนเรศวร ไม่เพียงช่วยอธิบายบริบททางประวัติศาสตร์ในช่วงเวลาดังกล่าวเท่านั้น หากแต่ยังรวมถึงมิติทางการค้าและการเมืองในรัชสมัยของพระองค์ด้วย ดังนั้นบทความนี้จึงมุ่งไปที่ประเด็นนัยและภาพสะท้อนทางการเมืองที่เกิดขึ้นจากความสัมพันธ์ในระบบบรรณาการระหว่างสยามและจีนในสมัยสมเด็จพระนเรศวรเป็นหลัก อันจะเป็นส่วนสำคัญที่ช่วยขยายขอบเขตทางประวัติศาสตร์ของไทยในสมัยอยุธยาได้อย่างน่าสนใจ โดยผู้เขียนอาศัยอาศัยเอกสารของจีน หมิงสื่อลู่ เป็นหลัก ซึ่งได้รับการแปลเป็นภาษาไทยและจัดพิมพ์เผยแพร่ 3 เล่มด้วยกัน คือ 1. หนังสือเรื่อง “**หมิงสื่อลู่ – ชิงสื่อลู่ บันทึกเรื่องจริงแห่งราชวงศ์หมิงและราชวงศ์ชิง**” โดยวินัย พงศ์ศรีเพียร จัดพิมพ์เผยแพร่โดยมูลนิธิสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดา และ 2. หนังสือเรื่อง “**ความสัมพันธ์ไทย – จีน จากเอกสารสมัย**

ราชวงศ์หยวน หมิง ซิง” ที่จัดพิมพ์และเผยแพร่โดยสำนักวรรณกรรมและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร และ 3. **ประชุมพงศาวดารฉบับกาญจนาภิเษก เล่ม 13.** ซึ่งจัดพิมพ์เผยแพร่โดย สำนักวรรณกรรมและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร

“จีน-สยาม” กับประวัติศาสตร์ความสัมพันธ์ในระบบบรรณาการ

ประวัติศาสตร์ระบุถึงความสัมพันธ์ระหว่างสยามและจีนว่าเป็นไปอย่างเป็นระบบ โดยจีนมองว่าการที่สยามจะเข้ามามีความสัมพันธ์ได้ต้องยอมรับในความเป็น “เจ้าอาณาจักร” ของจีนว่าจักรพรรดิจีนหรือ “หวางตี้” นั้นอยู่ในฐานะ “โอรสแห่งสวรรค์” ที่ได้รับมอบหมายให้มาปกครองโลกมนุษย์หรือรัฐต่าง ๆ ที่ยังไม่เจริญ (สำราญ ผลดี, 2565, น. 455) การยอมรับสถานะของ “จักรพรรดิจีน” นำมาซึ่งรูปแบบความสัมพันธ์ที่สยามจะต้องส่งคณะทูต นำพระราชสาส์นพร้อมเครื่องราชบรรณาการเข้าไปถวายและขอเข้ารับการแต่งตั้งให้เป็นเจ้าอาณาจักร ในฐานะ “เจ้าเมืองประเทศราช” ซึ่งสะท้อนนัยทางการเมืองว่าจักรพรรดิจีนนั้นอยู่ในสถานะที่ “เหนือกว่า” เพราะผู้ที่ได้รับการแต่งตั้งจากจักรพรรดิจีนได้ จะต้องเริ่มต้นด้วยการเข้ามาถวายพระราชสาส์นพร้อมเครื่องราชบรรณาการเท่านั้น

สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพทรงอธิบายถึงมูลเหตุแห่งความสัมพันธ์ระหว่างสยามและจีนว่า

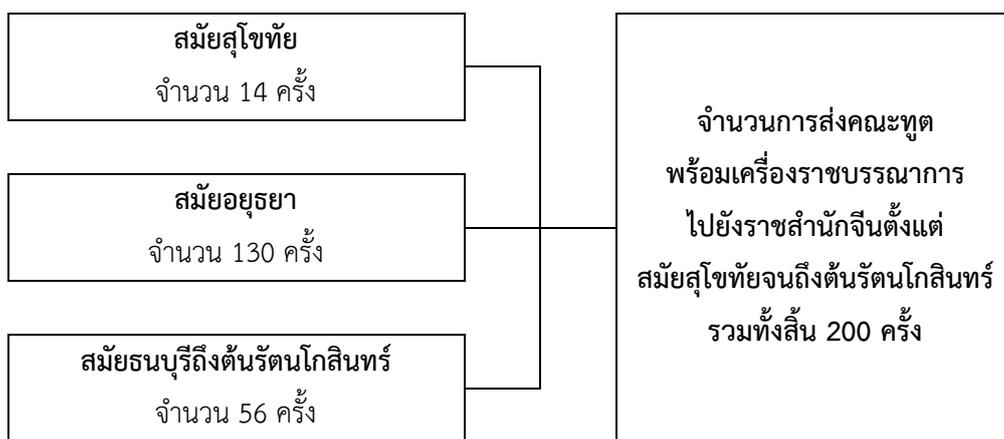
...เหตุที่เมืองไทยจะเป็นไมตรีกับกรุงจีนนั้น เกิดแต่ด้วยเรื่องไปมาค้าขายถึงกันทางทะเล เมืองไทยมีสินค้าหลายอย่างซึ่งเป็นของต้องการในเมืองจีนแต่โบราณมาเหมือนกับทุกวันนี้ และเมืองจีนก็มีสินค้าอย่างของไทยต้องการเหมือนกัน การไปมาค้าขายกับเมืองจีนไทยได้ประโยชน์มาก แต่ประเพณีจีนในครั้งนั้นถ้าเมืองต่างประเทศไปค้าขาย ต้องมีเครื่องราชบรรณาการไปถวายพระเจ้ากรุงจีน จึงจะปล่อยให้ค้าขายได้โดยสะดวก เพราะเหตุนี้จึงมีประเพณีที่ถวายบรรณาการแก่พระเจ้ากรุงจีน ไม่แต่ประเทศไทยเรา ถึงประเทศอื่นก็อย่างเดียวกัน (กรมศิลปากร, 2560, น. 148)

มีหลักฐานว่า **อาณาจักรทวารวดี** มีการส่งคณะทูตไปถวายเครื่องราชบรรณาการจักรพรรดิจีนในสมัยราชวงศ์ถัง เมื่อ พ.ศ. 1181, 1183, 1186 และ 1192 ต่อมา **ลลอบู** หรือ **ละโว้** ก็มีการส่งทูตไปถวายเครื่องราชบรรณาการจักรพรรดิจีนตั้งแต่สมัยราชวงศ์ซ่ง เมื่อ พ.ศ. 1698 (ค.ศ. 1155) (กรมศิลปากร, 2565, น. 246)

สมัยสุโขทัย มีหลักฐานปรากฏอยู่ในจดหมายเหตุจีนครั้งราชวงศ์หยวนฉบับหลวง (หยวนสี่อ) ระบุว่า ราว พ.ศ. 1825 (ค.ศ. 1282) จีน (สมัยจักรพรรดิคุปไลขาน ซึ่งใช้นามรัชศกว่า จื่อหยวน) ได้ส่งให้ขุนนางที่ชื่อ “วานฮู่” เป็นทูตเข้ามาเกลี้ยกล่อมให้อาณาจักรสุโขทัย (จีนเรียก **เซียน**) ส่งราชทูตไปเจริญสัมพันธไมตรีด้วย **หยวนสี่อ** ระบุว่าเหตุที่จีนส่งทูตมานั้นเพราะมองว่า สุโขทัย (รวมถึงรัฐอื่น ๆ ที่อยู่ใกล้เคียง) เป็นเพียงอาณาจักรเล็ก ๆ ที่ไม่จำเป็นต้องส่งกองทัพมาปราบ หากว่าไม่ยอมกระทำตามจึงค่อยส่งกองทัพลงมาปราบปรามในภายหลังได้ (กรมศิลปากร, 2565, น. 2) แต่ทว่าคณะทูตชุดดังกล่าวเสียชีวิตจากการถูกฆ่าก่อนที่จะเดินทางมาถึงสุโขทัย (สีบแสง พรหมบุญ, 2525, น. 37) ต่อมาราว พ.ศ. 1836 (ค.ศ. 1293) จักรพรรดิจีนก็ได้ส่งราชทูตมาเกลี้ยกล่อมให้สุโขทัยไปอ่อนน้อมอีกครั้ง แม้จะไม่ปรากฏหลักฐานว่าทางสุโขทัยตอบรับอย่างไร แต่ปีต่อมา (พ.ศ. 1837/ค.ศ. 1294) มีหลักฐานว่าจักรพรรดิจีนทรง “...มีพระราชโองการให้ **กัณมุติง** (น่าจะหมายถึง พระราชบิดาขุนรามคำแหง) กษัตริย์แห่งเซียนมาเฝ้า โดยเกลี้ยกล่อมให้มาอ่อนน้อม ถ้ามีเหตุขัดข้องอันสำคัญ ให้ส่งบุตรหลานและอำมาตย์ผู้ใหญ่มาเป็นตัวประกัน” (กรมศิลปากร, 2565,

น. 4) หยวนสี่ ระบุว่าปีต่อมา (พ.ศ. 1838/ค.ศ. 1295) สุโขทัยมีการส่งทูตไปถวายพระสุพรรณบัฏ พร้อมกราบทูลให้ราชสำนักจีนส่งทูตไปยังสุโขทัย นั้นหมายความว่า คณะทูตของจีนที่ส่งไปก่อนหน้านี้ “สวนทาง” กันกับคณะทูตของสุโขทัยที่ส่งมา แม้จะไม่ปรากฏว่าในสมัยสุโขทัยมีการติดต่อทางการทูตระหว่างกันมากนัก แต่อย่างน้อยก็เป็นดังหมุดหมาย ความสัมพันธ์ที่เจ้าอาณาจักรสยามต่อ ๆ มาดำเนินรอยตาม

ในสมัยต้นกรุงศรีอยุธยา (ตรงกันราชวงศ์หมิง) ได้มีการส่งราชทูตพร้อมเครื่องราชบรรณาการไปเจริญสัมพันธไมตรีกับจักรพรรดิฉินตั้งแต่สมัยพระบรมราชาธิราชที่ 1 (ขุนหลวงพะงั่ว) หลังจากนั้นมีการส่งทูตเชิญพระราชสาส์นพร้อมเครื่องราชบรรณาการไปยังราชสำนักจีนอย่างต่อเนื่อง มากบ้างน้อยบ้างตามแต่สถานการณ์บ้านเมืองและสภาพการณ์ที่เกิดขึ้นในแต่ละช่วงเวลา ในขณะที่จีนเองได้จัดส่งราชทูตนำเครื่องราชบรรณาการเข้ามาถวายกษัตริย์กรุงศรีอยุธยาหลายครั้งเช่นกัน จนถึงสมัยธนบุรีและรัตนโกสินทร์ประเพณีการส่งราชทูต อัญเชิญพระราชสาส์นพร้อมเครื่องราชบรรณาการไปถวายจักรพรรดิฉิน ก็ยังคงปฏิบัติสืบทอดกันเรื่อยมาจนถูกยกเลิกไปในสมัยรัชกาลที่ 4 ที่รวมจำนวนครั้งแล้วมากถึงราว 200 ครั้ง (สืบแสง พรหมบุญ, 2525) ดังแผนผังที่ 1

แผนผังที่ 1 แสดงจำนวนการส่งคณะทูตพร้อมเครื่องราชบรรณาการไปยังราชสำนักจีน ตั้งแต่สมัยสุโขทัยจนถึงต้นรัตนโกสินทร์

ที่มา: ปรับปรุงจาก สืบแสง พรหมบุญ. (2525)

จำนวนครั้งในการส่งคณะทูตพร้อมเครื่องราชบรรณาการไปยังราชสำนักจีน สะท้อนให้เห็นถึงความสำคัญจากความสัมพันธ์ที่เกิดขึ้นอย่างชัดเจน อย่างไรก็ตาม หากพิจารณารูปแบบความสัมพันธ์ดังกล่าวดูเหมือนว่าจีนจะเป็นผู้แสดงสิทธิโดยที่ยังไม่ได้ผ่านการพิสูจน์หรือความเหนือกว่าในสถานะความสัมพันธ์ของเจ้าอาณาจักรที่มีต่อรัฐบริวาร เช่น ความเข้มแข็งของอาณาจักรจากการทำสงคราม หากแต่รัฐทั้งหลายต่างก็มี “ยอมรับและยินดี” เหตุผลสำคัญคือผลประโยชน์ที่ได้รับโดยเฉพาะอย่างยิ่งทางด้านการค้า กล่าวคือ หากว่าอาณาจักรโดยอมรับในรูปแบบความสัมพันธ์นั้นก็จะได้รับสิทธิในการนำสินค้าจากเรือสำเภามาค้าขายกับราษฎรจีนโดยได้รับการ “ยกเว้นภาษี” รวมถึงได้รับของขวัญของกำนัลต่าง ๆ มากมายจากจักรพรรดิฉิน ซึ่งเป็นแรงจูงใจสำคัญที่ทำให้รัฐหรืออาณาจักรต่าง ๆ ในภูมิภาคต่างก็ใช้ความพยายามที่จะให้ตนเองได้เข้าไปอยู่ในสถานะดังกล่าว ซึ่งรวมถึง “สยาม” ด้วย

วินัย พงศ์ศรีเพียร (2559) อธิบายว่า การที่รัฐต่าง ๆ ส่งเครื่องราชบรรณาการไปถวายจักรพรรดิจีนนั้นเป็นการยอมรับใน “อิทธิพล” ของ “หวางตี้” เพราะรัฐเหล่านั้นจะต้องยอมรับเงื่อนไขตามกำหนด คือ

1. การได้รับการแต่งตั้งพร้อมรับพระราชทาน “ราชทินนาม”
2. การที่เจ้าเมืองประเทศราชเข้ามาเฝ้าหรือส่งทูตเข้ามาถวายพระสุพรรณบัฏและเครื่องมงคลราชบรรณาการ ประกอบด้วยของพื้นเมืองตามที่ระบุและตามกำหนดระยะเวลาทุก 2 หรือ 3 ปี แล้วแต่กรณี
3. ต้องมีการขอรับพระราชทาน “คั้นเหอ” หรือ “คำหับ” (หมายถึง เอกสารที่พิสูจน์ว่าคณะทูตชุดดังกล่าวเป็นความจริงไม่ใช่แอบอ้างมา)
4. เรือบรรณาการต้องมาเข้าท่า ณ เมืองที่กำหนด เช่น เรือจากทะเลจีนและทะเลตะวันตกต้องผ่านเข้ามายังประตูเสฉูและด่านขนอนเมืองกวางตุ้ง

แม้ว่าเงื่อนไขดังกล่าวจะอยู่ในรูปของ “ข้อกำหนด” แต่รัฐหรืออาณาจักรต่าง ๆ ก็พร้อมที่จะยอมรับในเงื่อนไขนั้นเพื่อแลกกับผลประโยชน์จะได้รับ เพราะจีนคืออาณาจักรที่มีทั้งผู้คนและทรัพยากรจำนวนมาก รวมถึงมีเทคโนโลยีในการผลิตสินค้าและอื่น ๆ ที่ดีกว่ารัฐบริวารทั้งหลายในภูมิภาค ดังนั้นในประวัติศาสตร์เราจึงได้เห็นรัฐต่าง ๆ พยายามที่จะส่งเครื่องราชบรรณาการไปยังจีน “มากกว่า” ช่วงเวลาที่กำหนดตามเงื่อนไขข้อ 2 แม้ว่าจะถูกมองว่าเป็นการ “ประจบประแจง” หรือ “เอาอกเอาใจ” จักรพรรดิจีนแต่แท้จริงแล้วคือ “ผลประโยชน์” ที่จะได้รับทั้งด้านการค้า การเมือง สังคม และวัฒนธรรม

ในขณะที่ ผลทางการเมือง หรือความเป็นเมืองประเทศราชของสยามดูจะไม่ชัดเจนนัก ด้วยว่าจีนและสยามไม่ได้มีอาณาเขตเชื่อมติดกัน (ดังนั้น จีน จึงเรียกสยามว่าเป็นอาณาจักร “โพ้นทะเล” ซึ่งสยามก็เรียกชาวจีนที่เข้ามาในสยามเช่นกันว่าเป็น “จีนโพ้นทะเล”) จีนและสยามจึงไม่เคยมีปัญหาเรื่องสงครามปลายแดนระหว่างกัน แต่ในฐานะที่จักรพรรดิจีนได้รับ “อาณัติสวรรค์” ให้มาปกครองโลก ที่ผ่านมาจักรพรรดิจีนจึงมีบทบาทในทางการเมืองเพียง “การร้องขอ” ให้รัฐต่าง ๆ อยู่ร่วมกันอย่างสันติภายใต้บารมีของจักรพรรดิจีน เช่น ทรงดำหนิสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีที่ขึ้นมามีอำนาจอย่างไม่ถูกระบบนิยมโบราณราชประเพณีภายหลังกู่เอกราชได้สำเร็จ (กรมศิลปากร, 2560, น. 50-51) หรือแม้แต่ความพยายามที่จะห้ามปรามการสงครามระหว่างรัชกาลที่ 1 และพระเจ้าปดุง (กรมศิลปากร, 2565, น. 183)

กล่าวได้ว่า ความสัมพันธ์ในระบบ “รัฐบรรณาการ” ที่เกิดขึ้นระหว่างสยามและจีนในประวัติศาสตร์ จะเป็นไปแบบผูกสัมพันธ์กัน โดยสยามยอมรับความเป็นจักรพรรดิจีนว่าอยู่ในฐานะ “โอรสสวรรค์” เป็น “เจ้าจักรพรรดิ” ที่เหนือกว่า ในขณะที่เดียวกันสยามก็ได้รับประโยชน์ทั้งทางการเมือง เศรษฐกิจ และวัฒนธรรม โดยเฉพาะในทางการค้าจำนวนมาก ดังนั้นจีนจะเป็นเสมือนหลักค้ำประกันความมั่นคงและมั่นคงให้กับอาณาจักรได้เป็นอย่างดี เห็นได้จากความพยายามที่จะให้ความสัมพันธ์ในลักษณะดังกล่าวเป็นไปอย่างต่อเนื่องทั้งในสมัยกรุงศรีอยุธยา ธนบุรี และรัตนโกสินทร์

“จิมก้อง” จากสมเด็จพระมหาจักรพรรดิถึงแผ่นดินพระนเรศวร

กรมศิลปากร (2565) กล่าวถึงความสัมพันธ์ระหว่างสยามและจีนในสมัยกรุงศรีอยุธยา มีการส่งคณะทูตเดินทางไปยังราชสำนักจีนเมื่อครั้งแผ่นดินสมเด็จพระบรมราชาที่ 1 (ขุนหลวงพะงั่ว) และได้ดำเนินการมาอย่าง

ต่อเนื่องจนถึงสมัยสมเด็จพระรามาธิบดีที่ 2 จากนั้นก็หยุดชะงักลง **หมิงสีอู่** (จดหมายเหตุราชวงศ์หมิง) บันทึกว่า คณะทูตชุดสุดท้ายที่เดินทางไปยังจีน เกิดขึ้นเมื่อ พ.ศ. 2070 (ค.ศ. 1527) จากนั้นก็เว้นว่างไปนานราว 27 ปี พบหลักฐานการส่งเครื่องราชบรรณาการไปยังราชสำนักจีนอีกครั้งเมื่อ พ.ศ. 2097 (ค.ศ. 1554) ถึงตรงนี้ หมิงสีอู่ ระบุพระนามของกษัตริย์กรุงศรีอยุธยาว่าเป็น **“ปอเถี่ยคุณสีหลี่อวี๋หยาสง”** ซึ่งเมื่อตรวจสอบกับรัชกาลของกษัตริย์อยุธยาพบว่าตรงกับรัชสมัยของสมเด็จพระมหาจักรพรรดิ (พ.ศ. 2091-2111/ค.ศ. 1548-1568) มูลเหตุสำคัญที่กรุงศรีอยุธยาขาดการส่งเครื่องราชบรรณาการไปยังจีน คือ ความวุ่นวายจากการแย่งชิงราชสมบัติภายในราชสำนักกรุงศรีอยุธยา รวมถึงสงครามขยายพระราชอาณาเขตในสมัยสมเด็จพระไชยราชา

สมเด็จพระมหาจักรพรรดิทรงส่ง **“ข้างเผือก 1 เชือก”** พร้อมเครื่องราชบรรณาการไปถวายยังราชสำนักจีน แต่ทว่าข้างเผือกดังกล่าวเกิดล้มระหว่างการเดินทาง คณะทูตที่เดินทางไปพยายามที่จะรักษางานข้างเอาไว้เพื่อพิสูจน์ว่าเป็นข้างเผือกของจริง (สี่แสง พรหมบุญ, 2525, น. 106) ซึ่งเมื่อความทราบไปยังจักรพรรดิจีนก็ทรงพอพระทัยอย่างมาก ทรงพระราชทานของกำนัลแก่กษัตริย์และคณะทูตจำนวนมาก

ความน่าสนใจของคณะทูตชุดนี้อยู่ที่ข้างเผือกที่นำไปถวาย กล่าวคือ **ข้างเผือก** ถือเป็นของคู่บารมีของพระมหากษัตริย์ หากกษัตริย์พระองค์ใดมีข้างเผือกเกิดขึ้นในรัชกาลจะถือว่าเป็นมงคล บ้านเมืองอยู่เย็นเป็นสุข จะไม่มีการมอบให้กับใคร เพราะเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นคู่กับบารมีของผู้ที่เป็นมหาจักรพรรดิเท่านั้น ในสมัยสมเด็จพระมหาจักรพรรดิมีข้างเผือกเกิดขึ้นในพระราชอาณาจักรหลายเชือก ดังนั้นพระองค์จึงเป็นกษัตริย์ที่มากด้วยพระบารมีจนมีการขนานพระนามของพระองค์ว่า **“พระเจ้าข้างเผือก”** อันหมายถึง ราชสมัญญานามของพระเจ้าแผ่นดินที่ทรงครอบครองข้างเผือกไว้ระดับบารมี ซึ่งในรัชสมัยของพระองค์ก็เห็นถึงความขัดแย้งกับพม่ามาแล้วจากกรณีพิพาทใช้อุบายหลอกล่อข้างเผือกไปเป็นข้างคู่บารมี จนกลายเป็น **“สงครามข้างเผือก”** (พ.ศ.2106/ค.ศ.1563) (สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, 2551, น. 39-52) ดังนั้น การที่สมเด็จพระมหาจักรพรรดิทรงจัดให้ข้างเผือกเป็น 1 ในเครื่องราชบรรณาการไปถวายจักรพรรดิจีน สะท้อนให้เห็นว่าพระองค์ทรงปรารถนาให้ราชสำนักจีนนั้นเกิดความพึงพอใจในพระองค์ ซึ่งเป็นไปเช่นนั้นจริง ราชสำนักจีนมีความพึงพอใจอย่างมาก จนนำมาซึ่งความราบรื่นในการส่งคณะทูตพร้อมเครื่องราชบรรณาการในสมัยพระองค์มากถึง 4 ครั้ง

ภายหลังเสียเอกราชให้กับพม่า (พ.ศ. 2112/ค.ศ. 1569) พระเจ้าบุเรงนองได้สถาปนาให้สมเด็จพระมหาธรรมราชา ขึ้นเป็นกษัตริย์ครองกรุงศรีอยุธยา แต่อยู่ในฐานะเมืองประเทศราชของพม่า **หมิงสีอู่** ระบุว่า พ.ศ. 2116 (ค.ศ. 1573) สมเด็จพระมหาธรรมราชา ได้แต่งทูตไปถวายเครื่องราชบรรณาการ พร้อมขอรับพระราชทานตราประทับและเอกสารคำหับชุดใหม่เนื่องจากไฟไหม้สูญหาย (กรมศิลปากร, 2565, น. 101) สำคัญอย่างหนึ่งของการส่งคณะทูตไปยังราชสำนักจีน ของสมเด็จพระมหาธรรมราชาในครั้งนี้ เพื่อหมายให้จีนรับทราบเหตุการณ์ความวุ่นวายนั้นได้สงบลงไปแล้ว แม้ว่ากรุงศรีอยุธยาจะพ่ายแพ้และต้องเสียเอกราช หากแต่กรุงศรีอยุธยา ก็มีอิสระ สามารถดำเนินการทางการทูตกับจีนได้เองดังเช่นอดีต

จนเมื่อสิ้นแผ่นดินพระเจ้าบุเรงนองพม่าก็อ่อนแอลง เกิดการต่อต้านการแย่งชิงราชสมบัติภายในกันเองของราชวงศ์ต้องอยู่ สมเด็จพระนเรศวรทรงเห็นเป็นโอกาสก็เริ่มแข็งขันต่อหงสาวดี และต่อมาก็ทรงประกาศอิสรภาพขาดจากกรุงหงสาวดี (พ.ศ. 2127/ค.ศ. 1584) จนนำมาซึ่งสงครามที่พระเจ้านันทบุเรงกษัตริย์พม่าพระองค์ใหม่ต้องส่งกองทัพใหญ่มาปราบปรามอยู่หลายครั้ง ที่สุดนำมาซึ่งมหาสงครามในประวัติศาสตร์หรือที่เรียกว่า **“สงครามยุทธ**

หัตถ์” (พ.ศ. 2135/ค.ศ. 1529) (สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, 2551, น. 133-144) อันเป็นการสิ้นสุดอำนาจของพม่าเหนือกรุงศรีอยุธยาอย่างเป็นทางการ ภายหลังจากมีอำนาจมายาวนานราว 15 ปี และเมื่อสมเด็จพระมหาธรรมราชาเสด็จสวรรคต สมเด็จพระนเรศวร ราชโอรสก็เสด็จขึ้นครองราชสมบัติสืบต่อมา

สมเด็จพระนเรศวร ทรงเป็นพระราชโอรสพระองค์โตของสมเด็จพระมหาธรรมราชาและพระวิสุทธิกษัตริย์เสด็จพระราชสมภพเมื่อ พ.ศ.2098 (ค.ศ. 1555) เสด็จขึ้นครองราชสมบัติเมื่อ พ.ศ. 2133-2148 (ค.ศ. 1590-1605) ซึ่งตรงกับรัชสมัยของ **จักรพรรดิวันลี่** แห่งราชวงศ์หมิง (ค.ศ. 1572-1620/พ.ศ.2115-2163) ในรัชสมัยของพระองค์แม้ว่าบ้านเมืองยังอยู่ในช่วงของความวุ่นวายจากการสงครามทั้งพม่าและกัมพูชา แต่ก็พบว่ามีการส่งคณะทูตไปยังราชสำนักจีนเพื่อเจริญสัมพันธไมตรี (พ.ศ. 2135/ค.ศ. 1592) โดยมีการส่งคณะทูตไปจำนวน 27 คน เพื่อไปถวายเครื่องราชบรรณาการ แม้ในทางการทูตขณะนั้นจะมองว่าเป็นการส่งพระราชสาส์นพร้อมเครื่องราชบรรณาการไปจี้ม็องตามธรรมเนียมก็ตาม ซึ่งผู้เขียนเชื่อว่าวัตถุประสงค์สำคัญประการหนึ่งก็คือ การแจ้งข่าวเรื่องอิสรภาพของกรุงศรีอยุธยาที่ขาดจากพม่าให้ราชสำนักจีนได้ทราบ

ประเด็นที่น่าสนใจคือ เชื่อได้ว่าการส่งคณะทูตไปในครั้งนี้ น่าจะมีนัยทางการเมืองรวมอยู่ด้วย กล่าวคือ เมื่อครั้งที่ประกาศอิสรภาพนั้น มีความสับสนยุ่งยากที่พม่าจะยกกองทัพเข้ามาโจมตีกรุงศรีอยุธยา การได้เงินเป็นที่พึงหรือเป็นพวกนั้นจึงมีสำคัญอยู่มาก ด้วยว่าเงินถือว่าเป็น **“พี่ใหญ่”** ของอาณาจักรต่าง ๆ ในพื้นที่ รวมถึงเงินกับพม่าก็มีปัญหาความขัดแย้งเรื่องชายแดนกันอยู่เนื่อง ๆ หากว่าความสัมพันธ์ระหว่างกรุงศรีอยุธยากับจีนประจักษ์แจ้งไปจนถึงเจ้ากรุงพม่า ย่อมสร้างความหวาดหวั่นให้กับพม่าอยู่บ้างไม่มากก็น้อย หรืออย่างน้อยหากพม่าคิดที่จะยกทัพลงมาทำสงครามกับกรุงศรีอยุธยา อาจต้องรอบคอบกว่าเดิมเพราะเงินอาจเข้าโจมตีด้านเหนือได้ หรืออาจให้ความช่วยเหลืออย่างใดอย่างหนึ่งกับกรุงศรีอยุธยา

นอกจากนี้ทูตคณะชุดดังกล่าวได้เดินทางไปพร้อมกับ **“ข้อเสนอทางการเมือง”** ที่จะเข้าช่วยเหลือเงินทำสงครามกับญี่ปุ่น ด้วยในช่วงเวลานั้นญี่ปุ่นได้รุกรานเกาหลีและหมายต่อไปยังจีน (ค.ศ.1592/พ.ศ. 2135) หมิงสี่ลู่ ระบุว่าข้าราชการเมืองกวางตุ้งทำหนังสือกราบบังคมทูลไปยังราชสำนักความว่า

...สยามตั้งอยู่ทางทิศตะวันตกไกลอยู่ห่างจากญี่ปุ่นนับ 10,000 ลี้ เมื่อเร็ว ๆ นี้ราชทูตบรรณาการจากสยามได้ยื่นเรื่องต่อกรมกลาโหมแจ้งว่า พวกเขาต้องการแสดงความจงรักภักดีต่อต้าหมิงหวังดีด้วยการให้ความช่วยเหลือ กรมกลาโหมได้นำความกราบบังคมทูลโดยบันทึกความเห็นสมควรสั่งให้พวกเขาส่งทัพเข้าโจมตีญี่ปุ่นโดยตรง อย่างไรก็ตาม เมื่อพิจารณาระยะห่างทางทะเลแลอุปนิสัยพวกหยาบ (ชาวต่างชาติ) ที่คาดเดาได้ยาก (กรมศิลปากร, 2565, น. 105)

ในเบื้องต้นเมื่อฝ่ายกลาโหมของจีนได้ปรึกษาหารือกันแล้วเห็นว่ากรุงศรีอยุธยามีความจงรักภักดี ต้องการที่จะช่วยเหลือจริง จึงเสนอให้ส่งกองทัพมาช่วยได้ ทั้งยังมีพระบรมราชโองการสรรเสริญความจงรักภักดีและชื่นชม โดยให้เตรียมทัพเรือไว้ให้พร้อมและรั้งรออยู่ก่อนจนกว่าจะมีพระราชบัญชาไป ต่อมามีการคัดค้านจาก **“เสี่ยวเอี้ยน”** (ไม่ทราบว่าเป็นใคร แต่น่าจะเป็นคนสำคัญด้านกลาโหมของจีน) ที่เคลือบแคลงสงสัยในความมุ่งหมายที่แท้จริงของสมเด็จพระนเรศวร สู้ตายจากผลการปรึกษาหารือกันอีกครั้งก็มีมติไม่รับข้อเสนอดังกล่าว (สี่บแสง พรหมบุญ, 2525, น. 109) ซึ่งการตอบปฏิเสธของจีนเชื่อได้ว่า น่าจะสร้างความไม่พอใจให้กับพระนเรศวรอยู่บ้าง เห็นได้จากว่าหลังจาก

นั้น กรุงศรีอยุธยาไม่มีการส่งคณะทูตเดินทางไปยังราชสำนักจีนอีกเลย จนถึงแผ่นดินพระเจ้าทรงธรรม (พ.ศ. 2155/ค.ศ. 1612) จึงกลับมาดำเนินการในเรื่องดังกล่าวอีกครั้ง

นัยทางการเมืองเรื่อง “ข้อเสนอช่วยรบญี่ปุ่น” ของสมเด็จพระนเรศวร

ประเด็นสำคัญที่ควรพิจารณา คือ คำถามที่ว่า การส่งคณะทูตเดินทางไปจิมก้องยังราชสำนักจีนในสมัยสมเด็จพระนเรศวร พระองค์ทรงมีนัยหรือความมุ่งหมายใดแอบซ่อนอยู่หรือไม่ แน่นอนว่า การกลับมาของความสัมพันธ์ระหว่างกรุงศรีอยุธยาและจีนจะนำมาซึ่งผลประโยชน์ทางการค้า แต่การที่พระองค์ทรงส่งคณะทูตไปพร้อมข้อเสนอที่จะช่วยทำสงครามกับญี่ปุ่น แต่ทว่าเมื่อได้รับการปฏิเสธ พระองค์ก็ตัดสินพระทัยไม่ส่งคณะทูตไปอีกเลย นั้นย่อมสะท้อนให้เห็นว่า แม้ผลประโยชน์ทางการค้าที่ถูกแฝงไว้กับระบบบรรณาการที่มีอยู่ตลอดมาจะมีความสำคัญ แต่ก็ไม่ใช่ความมุ่งหมายเพียงอย่างเดียวของพระองค์

ปิยดา ชลวร (2555) ให้ความเห็นว่าในช่วงเวลาดังกล่าว ญี่ปุ่น หมายทำสงครามเพื่อสร้างความเป็นใหญ่ในเอเชียบูรพา การบุกเกาหลีเป็นความทะเยอทะยานของโทโยโทมิ ฮิเดโยชิ (ผู้นำของญี่ปุ่นขณะนั้น) ที่จะเป็นใหญ่ในภูมิภาคหลังจากที่สามารถรวมญี่ปุ่นให้เป็นหนึ่งเดียวได้ภายหลังจากที่ญี่ปุ่นมีสงครามน้อยใหญ่มากกว่าร้อยปี (ช่วงคริสต์ศตวรรษที่ 15-16) เชื่อกันว่าฮิเดโยชิผู้นี้มีแผนที่จะขยายอำนาจไปถึงฟิลิปปินส์และอินเดีย เป้าหมายใหญ่ ณ เวลานั้น คือ จีน แต่ทว่าหากญี่ปุ่นต้องการทำสงครามกับจีน ก็จำเป็นต้องมีแผ่นดินที่อยู่ติดกับจีนเพื่อใช้เป็นฐานที่มั่นในการส่งต่อหรือลำเลียงยุทธปัจจัย ไพร่พลของกองทัพ ซึ่งแผ่นดินที่ญี่ปุ่นหมายตาไว้นี้ คือ เกาหลี

ญี่ปุ่นเริ่มต้นด้วยการส่งทูตไปยังเกาหลี ชักชวนให้ร่วมมือกับญี่ปุ่นเพื่อทำสงครามกับจีน แต่ทว่าราชวงศ์โชซอนของเกาหลีกลับไม่สนใจข้อเสนอของญี่ปุ่น (เปี่ยมศักดิ์ คุณากรประทีป, 2560, น. 179-180) ดังนั้น ญี่ปุ่นจึงส่งกองทัพที่มีไพร่พลมากถึงราว 150,000 คน เข้าโจมตีเกาหลี เหตุการณ์สู้รบบนคาบสมุทรเกาหลีในครั้งนี้ (พ.ศ. 2135-2141/ค.ศ. 1592-1598) กองทัพของญี่ปุ่น สามารถรุกไล่ขึ้นไปได้จนถึงเปียงยาง **พระเจ้าซ็อนโจ** จำต้องลี้ภัยขึ้นไปทางเหนือ และได้ร้องขอความช่วยเหลือจาก **จักรพรรดิวันลี** แห่งราชวงศ์หมิง จนทำให้จีนเป็นสงครามโดยตรงกับญี่ปุ่น ซึ่งผลของสงครามคราวนี้ ญี่ปุ่นพ่ายแพ้จนต้องถอนทหารออกจากคาบสมุทรเกาหลี ทั้งนี้ด้วยการต่อสู้อย่างเข้มแข็งของกองทัพเกาหลีรวมถึงการมีส่วนร่วมสำคัญอย่างจีนที่ให้ความช่วยเหลือ ประกอบกับ โทโยโทมิ ฮิเดโยชิ ผู้นำคนสำคัญของญี่ปุ่นที่เสียชีวิตลงอย่างกะทันหันในปีต่อมา

หมิงสี่อู่ ระบุถึงเหตุผลที่จีนให้ความช่วยเหลือเกาหลีว่า

...กัมปากู (หมายถึง สำนักโชกุนที่บริหารราชการในนามจักรพรรดิวังหลวงญี่ปุ่น) ได้ฉ้อฉล

ยึดอำนาจโดยสมคบกับพวกโจร ใช้วิธีการหยาบช้ำ โหดร้าย แลทารุณกับผู้คน อีกทั้งจู่โจมหมู่บ้านเมืองทั้งหลาย บัดนี้เขาหมายที่จะครอบครองเกาหลี แลแอบวางแผนโจมตีแผ่นดินภายในของจีน การกระทำนี้สร้างปัญหามากมายแก่กองทัพราชสำนัก (กรมศิลปากร, 2565, น. 105)

ราชสำนักจีนมองว่า การกระทำของญี่ปุ่นนั้นไม่ใช่เพียงการรุกรานเกาหลี หากแต่หมายถึงโอบเข้ามายังจีน ดังนั้นจีนจึงไม่ลังเลเลยที่จะเข้าร่วมสงครามเพื่อช่วยเกาหลี ความเป็นไปได้ว่า ชาวคราวสงครามที่เกิดขึ้นนี้กรุงศรีอยุธยาน่าจะได้ข่าวมาจากกลุ่มพ่อค้าที่เดินทางไปมาในช่วงเวลาดังกล่าว สมเด็จพระนเรศวรทรงเกรงไปว่าหากญี่ปุ่นเข้มแข็งมากขึ้นกรุงศรีอยุธยาก็อาจได้รับผลกระทบอย่างใดอย่างหนึ่ง พระองค์จึงมีพระราชสาส์นไปยังราชสำนักจีนเพื่อเสนอตัวเข้าช่วยเหลือ ซึ่ง O.W. Wolters (สืบแสง พรหมบุญ, 2525, น. 109-110) ได้อธิบายเพิ่มเติมว่า ญี่ปุ่นมี

ความทะเยอทะยานอยากที่จะได้ดินแดนต่าง ๆ ในเอเชียไว้ทั้งหมด ประกอบกับความสัมพันธ์ที่ดีทั้งทางการเมืองและการค้าระหว่างกรุงศรีอยุธยาและจีนที่มีมาก่อนหน้านี้ ต่างมีส่วนสนับสนุนให้สมเด็จพระนเรศวรทรงมีพระราชดำริที่จะเสนอตัวเข้าช่วยจีนทำสงครามกับญี่ปุ่น

ปิยดา ชลวร (2555) ให้ความเห็นว่า ยังมีประเด็นคำถามที่น่าสนใจอยู่ที่การเสนอตัวในครั้งนี้ เป็นข้อเสนอที่มาจากสมเด็จพระนเรศวรจริงหรือไม่ คิมูระ คานาโกะ ได้เขียนบทความวิเคราะห์เรื่องดังกล่าวไว้อย่างน่าสนใจว่า การเดินทางของคณะทูตจากกรุงศรีอยุธยาถึงปักกิ่งนั้นใช้เวลาราว 1 ปีครึ่ง ครั้งนั้นคณะทูตของสยามน่าจะเดินทางไปถึงกรุงปักกิ่งราวเดือน 9 (พ.ศ. 2135/ค.ศ. 1592) ซึ่งเป็นช่วงเวลาที่ญี่ปุ่นบุกเกาหลีแล้วได้ไม่นาน แสดงให้เห็นว่าคณะทูตของกรุงศรีอยุธยาจะต้องเดินทางไปก่อนที่ญี่ปุ่นจะบุกเกาหลี (ญี่ปุ่นบุกเกาหลีราวเดือน 4 ปี พ.ศ. 2135/ค.ศ. 1592) ดังนั้น คิมูระ จึงแย้งว่า เป็นไปไม่ได้ที่สมเด็จพระนเรศวรจะเสนอตัวที่จะส่งกองทัพไปทำสงครามกับญี่ปุ่นเพื่อช่วยจีน ดังนั้นจึงกล่าวได้ว่า สมเด็จพระนเรศวรไม่น่าจะมีส่วนรู้เห็นกับการเสนอจะไปบุกญี่ปุ่นของสยาม และเป็นการคุยกันเองของขุนนางจีนและทูตสยามภายใต้เหตุการณ์อันคับขันในปี ค.ศ.1592

คิมูระ คานาโกะ ตั้งข้อสังเกตว่า ที่ผ่านมากกรุงศรีอยุธยาติดต่อกับจีนเพราะเหตุผลทางการค้า อยู่ ๆ จึงเสนอที่จะช่วยจีนรบกับญี่ปุ่น ยิ่งในช่วงเวลาดังกล่าวยังติดพันสงครามกับพม่าอยู่ จะส่งทหารไปช่วยรบได้อย่างไร รวมถึงกล่าวว่า ไม่มีหลักฐานใดที่อธิบายว่า “กษัตริย์สยาม” คือผู้ที่ยื่นข้อเสนอนี้ต่อจีน ดังนั้น คิมูระ คานาโกะ จึงชี้ว่า คนเสนอคือทูตจากสยามที่ไปถวายบรรณาการ และดูเหมือนว่าจะเป็นการเสนอโดยพลการของทูตคนนั้นมากกว่าจะเป็นความคิดของสมเด็จพระนเรศวร

ประเด็นดังกล่าวเป็นเพียงข้ออธิบายที่พิจารณาจากช่วงเวลาเป็นหลัก แต่ต้องไม่ลืมประเด็นสำคัญว่า การติดต่อทางการทูตกับราชสำนักจีนนั้น ดำเนินการผ่าน “พระราชสาส์น” ที่มีตราประทับ ดังนั้นหากพิจารณาตามข้ออธิบายของ คิมูระ คานาโกะ จะมีคำถามตามมาว่า คณะทูตจะสามารถก้าวล่วงในพระราชอำนาจของกษัตริย์กรุงศรีอยุธยาได้หรือไม่ ซึ่งทางการทูตในทัศนะของชาวตะวันตกและตะวันออกนั้นต่างกัน ฝ่ายตะวันตกมองว่า ผู้ทำหน้าที่เป็นทูต จะอยู่ในฐานะของการเป็นผู้แทนของกษัตริย์ของอาณาจักรนั้น แต่ทางตะวันออกมองว่า ทูต เป็นเพียงผู้ที่ทำหน้าที่ในการถือราชสาส์นจากกษัตริย์ของอาณาจักรหนึ่งไปยังอีกอาณาจักรหนึ่งเท่านั้น เมื่อคณะทูตในอดีตเป็นเพียงผู้นำพระราชสาส์นไปถวายไม่ใช่เป็นผู้แทนกษัตริย์ ดังนั้นจึงเป็นไปได้หากคณะทูตชุดดังกล่าวจะกลายยื่นข้อเสนอสำคัญหรือดำเนินการไปโดยพลการ

ประเด็นต่อมาที่ควรพิจารณาคือ การยื่นข้อเสนอที่จะเข้าช่วยเหลือจีนเพื่อทำสงครามกับญี่ปุ่นในครั้งนี้ สะท้อนว่ามีนัยทางการเมืองร่วมด้วย กล่าวคือ สมเด็จพระนเรศวรคงหมายได้จีนเป็นที่พึ่งอย่างใดอย่างหนึ่ง ในเรื่องการสงครามกับพม่า อันที่จริงนัยดังกล่าวมีเค้าเงื่อนที่สอดคล้องกันอยู่ไม่น้อย ไม่มีหลักฐานว่าข้อเสนอดังกล่าวมีข้อแลกเปลี่ยนในทางการเมืองด้วยหรือไม่ แต่อย่างน้อยแสดงให้เห็นถึงความสอดคล้องกับเหตุผลหรือสถานการณ์ รวมถึงพระราชดำริทางการเมืองในช่วงเวลาดังกล่าวอยู่มาก กล่าวคือ พระราชพงศาวดาร ระบุว่า ราวเดือน 12 คักราช 954 ปีมะโรง จัตวาศก (พ.ศ.2135/ค.ศ.1592) สมเด็จพระนเรศวรทรง “...มีพระราชโองการตรัสให้บำรุงช้างม้ารีพลทั้งปวงไว้สรรพ จะยกทัพหลวงเสด็จไปเอาเมืองตองอู” (ประพต เศรษฐกานนท์. (บรรณาธิการ), 2564, น.239) ซึ่งหากพิจารณาถึงช่วงเวลาแล้วจะพบว่ามีความสัมพันธ์กัน กล่าวคือ หมิงสี่อู่ ระบุว่าราชทูตสยามเดินทางไปถึงเมืองหลวงของจีนเพื่อถวายเครื่องราชบรรณาการเมื่อวันที่ 16 พฤศจิกายน พ.ศ.2135 (ค.ศ. 1592) หากนับรวมระยะเวลา

และขั้นตอนพิธีการที่กว่าราชทูตจะเดินทางไปถึงเมืองหลวงของจีนไปราว 1 ปีกว่า นั่นก็หมายความว่าสมเด็จพระนเรศวรน่าจะมีพระราชดำริที่จะทำสงครามกับพม่าไว้ก่อนหน้านั้นแล้ว โดยหมายได้จีนมาเป็นพวก

แม้ว่าข้อวิเคราะห์ของ คิมูระ คานาโกะ ที่ว่าข้อเสนอดังกล่าวไม่น่าจะเกิดจากพระราชดำริของสมเด็จพระนเรศวร แต่เกิดจากคณะทูตกระทำการเองโดยพลการ ด้วยว่าเกิดขึ้นภายหลังเมื่อคณะทูตเดินทางไปแล้ว ประกอบกับเกิดสถานการณ์สงครามระหว่างญี่ปุ่นและเกาหลีพอดี คณะทูตจึงยื่นข้อเสนอดังกล่าวไปโดยพลการ แต่น่าเชื่อได้ว่าข้อเสนอดังกล่าว ยังมีความสัมพันธ์กับพระราชดำริที่สมเด็จพระนเรศวรที่หมายขึ้นไปโจมตีพม่าอยู่แต่เดิม

ส่วนมูลเหตุที่ว่าสมเด็จพระนเรศวรหมายยกทัพขึ้นไปโจมตีพม่านั้น สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ทรงพิเคราะห์ว่า เพราะการสงครามตั้งแต่เมื่อทรงประกาศอิสรภาพที่เมืองแครงแล้ว พม่าก็ยกทัพมาทำสงครามอย่างต่อเนื่อง และกรุงศรีอยุธยาต้องทำสงครามเพื่อความเป็นเอกราชมานานนับสิบปี เมื่อทรงชนะสงครามคราวยุทธหัตถี รวมถึงทรงได้เมืองทวาย เมืองตะนาวศรี รวมถึงหัวเมืองมอญกลับมาอยู่ในพระราชอำนาจแล้ว พระองค์ก็หมายจะ “เอาคืนพม่าบ้าง” (สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, 2551, น. 163) ประกอบกับ พระองค์ทรงได้ข่าวคราวความขัดแย้งระหว่างพม่าและจีนอยู่บ้าง ดังนั้นหากสามารถได้รับการสนับสนุนช่วยเหลือจากจีน พระราชดำริของพระองค์ก็จะสามารถเป็นจริงได้มากขึ้น

แม้ว่าต่อมาจีนปฏิเสธข้อเสนองของกรุงศรีอยุธยาเรื่องที่จะช่วยรบกับญี่ปุ่น พระราชดำริที่จะเอาคืนพม่าบ้าง ก็ไม่ได้ล้มเลิกแต่อย่างใด เพราะปรากฏต่อมาว่า สมเด็จพระนเรศวรทรงนำไพร่พลที่มากถึงราว 120,000 คนไปทำสงครามกับพม่า โดยข้ามไปทางเมืองเมาะตะมะ แล้วขึ้นไปยังหงสาวดี (สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, 2551, น. 164) เป็นครั้งแรก (พ.ศ. 2138/ค.ศ. 1595) ทรงให้ล้อมเมืองอยู่นานราว 4 เดือน ก็ได้ข่าวว่าเมืองเชียงใหม่ เมืองตองอู และเมืองแปร ต่างยกทัพมาช่วยหงสาวดี พระองค์จึงตัดสินใจสั่งทัพกลับพระนคร และอีก 4 ปีต่อมา (พ.ศ. 2142/ค.ศ. 1599) ก็ให้เสด็จนำทัพขึ้นไปโจมตีเมืองตองอูอีก และเช่นกันว่าทัพตั้งอยู่ได้ราว 2 เดือน ก็ขาดเสบียงทัพจึงต้องเสด็จกลับพระนครอีก (ประพต เศรษฐกานนท์ และรวี สิริอิสสระนันท์. (บรรณาธิการ), 2559, น. 421-422) แม้จนถึงช่วงปลายแผ่นดินที่สมเด็จพระนเรศวรจะไม่ได้นำทัพใหญ่ขึ้นไปทำสงครามกับพม่าแล้ว แต่ยังมีเหตุสงครามระหว่างกันจนสิ้นรัชกาล

แม้จะไม่มีหลักฐานว่า ข้อเสนอของฝ่ายกรุงศรีอยุธยาที่จะช่วยจีนรบกับญี่ปุ่น มีเงื่อนไขเรื่องที่จะให้พม่าช่วยเหลือเรื่องการทำสงครามกับพม่าหรือไม่ แต่ด้วยสถานการณ์ที่สอดคล้องกัน น่าเชื่อได้ว่า สมเด็จพระนเรศวรทรงหมายประโยชน์ทางการเมืองเรื่องสงครามกับพม่าร่วมด้วย ซึ่งก่อนหน้านั้น จีนเองก็มีความพยายามที่จะให้กรุงศรีอยุธยาช่วยเหลือจีนในการทำสงครามกับพม่า ที่ปรากฏอยู่ใน หมิงสี่อู่ ลงวันที่ 1 กรกฎาคม พ.ศ.2134 (ค.ศ. 1591) ระบุว่า

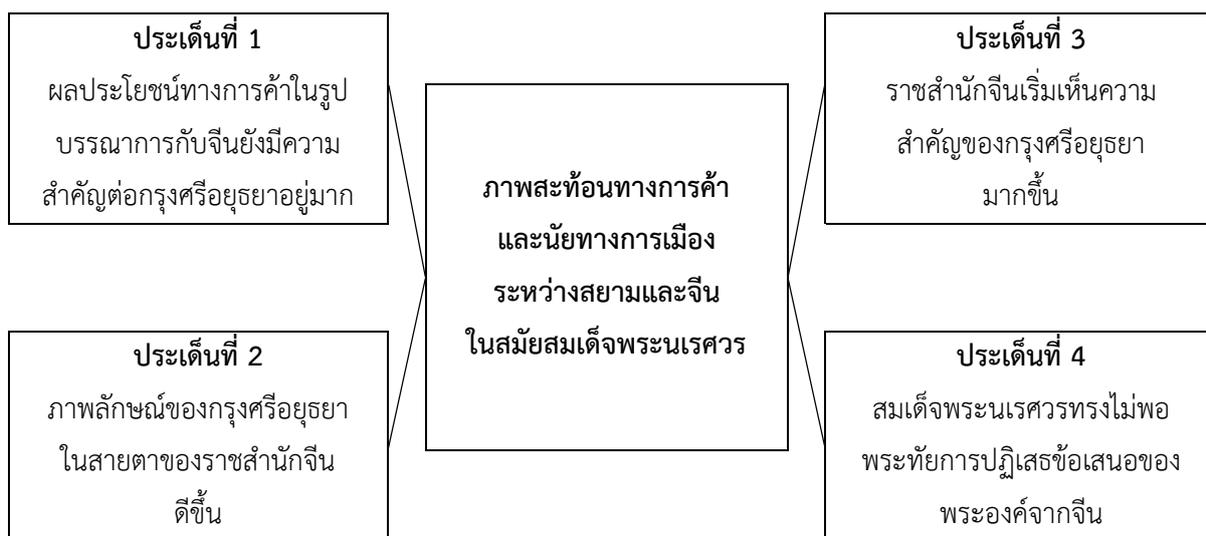
...ในหุยนหาน เจ้าเมืองเหมียนเตียน - อังวะได้เข้าโจมตี แต่กองทัพหลวงหยุดยั้งเขาไว้ได้ จึงมีรับสั่งให้แจกจ่ายรางวัลอย่างสมใจ มีผู้เสนอว่าในระหว่างฤดูสารทแลฤดูเหมันต์ ควรส่งราชทูตไปสยามเพื่อนำพระราชบัญชาไปยังหนิวตาค่าแห่งสยาม ขอให้พระองค์เข้าตีกระหนาบ การจัดแจงเรื่องนี้ให้สอดคล้องกับข้อเรียกร้องของหวู่ติง ผู้เป็นกลาโหมแลผู้ประสานงานใหญ่แห่งมณฑล (กรมศิลปากร, 2565, น. 104)

ไม่มีหลักฐานว่าเงินได้นำพระราชบัญญัติดังกล่าวเข้ามายังกรุงศรีอยุธยาหรือไม่ เป็นไปได้ว่า สมเด็จพระนเรศวร ทรงเห็นว่าทั้งจีนและกรุงศรีอยุธยา ต่างมีเป้าหมายที่สอดคล้องกัน นั่นคือ การทำสงครามกับพม่า ดังนั้น การยื่นข้อเสนอที่จะช่วยจีนทำสงครามกับญี่ปุ่นจึงเป็นการเสนอตัวเพื่อเพิ่มความสัมพันธ์ในด้านการเมืองการสงครามให้ชัดเจนมากขึ้น

อย่างไรก็ตามเมื่อความปรารถนาของสมเด็จพระนเรศวรได้รับการปฏิเสธ พระองค์ก็แสดงตนออกมาอย่างชัดเจนถึงความเสียพระทัยและไม่พอพระทัยไปพร้อมกัน ซึ่งเชื่อได้ว่านัยดังกล่าวคือสาเหตุหนึ่งที่พระองค์ทรงตัดสินพระทัยยุติความสัมพันธ์ทางการทูตกับจีน สะท้อนได้จากภายหลังจากนั้น พระองค์ไม่มีการส่งคณะทูตเดินทางไปยังราชสำนักจีนอีกเลย รวมถึงทรงดำเนินกรเรื่องการทำสงครามกับพม่าอย่างต่อเนื่องทั้งการโจมตีหงสาวดี จนถึงเมืองตองอูโดยลำพัง

ภาพสะท้อนทางการค้าและนัยทางการเมืองระหว่างสยามและจีนในสมัยสมเด็จพระนเรศวร

ความสัมพันธ์กับจีนในรูปแบบ “รัฐบรรณาการ” แม้ว่าโดยรูปธรรมแล้วจะดูเหมือนว่ากรุงศรีอยุธยาตกเป็นเสมือน “เมืองขึ้น” หรือ “ประเทศราช” ของจีน แต่หากพิจารณาให้ลึกลงไปแล้วจะพบว่า ฝ่ายกรุงศรีอยุธยาต่างหากที่ได้รับผลประโยชน์จำนวนมากโดยเฉพาะอย่างยิ่งด้านการค้า แม้ว่าในแผ่นดินสมเด็จพระนเรศวร บ้านเมืองจะเต็มไปด้วยสงคราม แต่พระองค์ยังคงให้ความสำคัญกับการส่งคณะทูตไปถวายพระราชสาส์นพร้อมเครื่องราชบรรณาการต่อราชสำนักจีน เพราะพระองค์ทรงเห็นถึงความสำคัญหรือประโยชน์ในทางการค้าที่จะได้รับ ประกอบกับบ้านเมืองจำเป็นต้องได้รับการค้าจุนทางเศรษฐกิจในช่วงที่มีสงครามมากมาย ในขณะที่เดียวกันก็เชื่อว่ามีนัยทางการเมืองการสงครามร่วมอยู่ด้วย ซึ่งการกระทำดังกล่าวสะท้อนให้เห็นถึงนัยบางอย่างที่ซ่อนอยู่จากความสัมพันธ์ดังกล่าวใน 4 ประเด็น ดังแผนผังที่ 2

แผนผังที่ 2 แสดงภาพสะท้อนทางการค้าและนัยทางการเมืองระหว่างสยามและจีน
ในสมัยสมเด็จพระนเรศวร

ประเด็นที่ 1 ผลประโยชน์ทางการค้าในรูปบรรณาการกับเงินยังมีความสำคัญต่อกรุงศรีอยุธยาอย่างมาก

ที่ผ่านมากองเรืออยุธยาได้รับผลตอบแทนทางการค้าจำนวนมากจนเรียกว่าเป็น ผลกำไร จากการไปจิ้มก้องราชสำนักจีน เห็นได้จากเอกสารสำคัญอย่าง พระรณานุกัมมิตถานพระนครศรีอยุธยา ที่กล่าวว่า “...แลชุดอยู่ นอกกำแพงพระนครเปนอยู่สำเภาส่งพระราชสาสนจิ้มก้องกรุงปักกิ่งทุกปี” (วินัย พงศ์ศรีเพียร, 2551, น. 55) สะท้อนให้เห็นว่ากรุงศรีอยุธยานั้นให้ความสำคัญกับการไปจิ้มก้องราชสำนักจีนอย่างมาก

การส่งเครื่องราชบรรณาการไปยังราชสำนักจีนนั้น ส่วนหนึ่งนั้นเป็นการแสดงความ “อ่อนน้อมถ่อมตน” ต่อองค์จักรพรรดิจีนในฐานะ “โอรสสวรรค์” ตามลัทธิขงจื้อ ในขณะที่เดียวกันผู้ที่เป็โอรสสวรรค์จะต้องแสดงความเมตตาต่อผู้ที่มาอ่อนน้อมถ่อมตนด้วย ทั้ง การพระราชทานของขวัญของกำนัล การให้สิทธิพิเศษทางการค้า การพระราชทานตราตั้ง และอื่น ๆ อย่างไรก็ตาม ส่วนหนึ่งของระบบบรรณาการเป็นมาตรการสร้างความมั่นคงปลอดภัยให้กับจีนด้วยว่ารัฐเหล่านี้จะไม่ทำร้ายจีนด้วยวิธีการใดวิธีการหนึ่ง ดังนั้น ระบบดังกล่าวจึงเป็นเสมือนการ “แลกเปลี่ยนผลประโยชน์” ระหว่างกัน โดยผ่านพิธีการที่มีระเบียบแบบแผนตามที่ทางการจีนได้วางเอาไว้ และเมื่อความสัมพันธ์กับจีนอยู่ในรูปของบรรณาการ ดังนั้นการค้าจึงรวมอยู่ในระบบบรรณาการหรือ “การค้าในรูปบรรณาการ” อย่างแยกไม่ออก กล่าวคือ มีทั้งการ แลกเปลี่ยนบรรณาการ ไปจนถึงการรับสิทธิพิเศษทางการค้า

คำว่า “การแลกเปลี่ยนบรรณาการ” หมายถึง เมื่อกรุงศรีอยุธยานำเครื่องราชบรรณาการไปถวายให้กับจักรพรรดิจีนแล้ว พระองค์จะทรงมอบของขวัญ ของกำนัล ให้เป็นการตอบแทนกลับมาที่ “มากกว่าบรรณาการที่นำไปถวาย” ส่วน “สิทธิพิเศษทางการค้า” จักรพรรดิจีนจะมอบให้เป็นการตอบแทนในความภักดี โดยจะอนุญาตให้สามารถนำสินค้าที่ไปพร้อมกับบรรณาการนั้นออกจำหน่ายที่จีนได้ภายหลังการถวายเครื่องราชบรรณาการโดยได้รับ “สิทธิพิเศษ” เช่น การไม่เก็บภาษี ดังนั้นที่ผ่านมากองเรืออยุธยาจึงกระตือรือร้นที่จะไปถวายเครื่องราชบรรณาการต่อองค์จักรพรรดิจีน โดยแฝงใช้ “บรรณาการเพื่อการค้า” ร่วมด้วยเสมอ ซึ่งในรัชสมัยของสมเด็จพระนเรศวรก็เช่นกัน ประกอบกับในรัชสมัยของพระองค์ (รวมถึงก่อนหน้านั้น) บ้านเมืองได้รับความเสียหายจากการสงครามที่ต่อเนื่องมายาวนานหลายสิบปี ไพร่บ้านพลเมืองอันเป็นกลจักรขับเคลื่อนการผลิตที่สำคัญก็เสียหายไปกับสงครามจำนวนมาก การค้ากับจีนจะเป็นส่วนหนึ่งที่ช่วยรื้อฟื้นบ้านเมืองให้กลับมามั่นคงได้อีกครั้ง แม้ว่าในรัชสมัยของพระองค์จะเริ่มมีชาติตะวันตกเข้ามามีส่วนร่วมในทางการค้าบ้างแล้วก็ตาม แต่ยังไม่มากเมื่อเทียบกับจีน ดังนั้นจึงได้เห็นถึงความกระตือรือร้นของพระองค์ในการส่งคณะทูตไปถวายเครื่องราชบรรณาการกับจีนอีกครั้ง

ประเด็นที่ 2 ภาพลักษณ์ของกรุงศรีอยุธยาในสายตาของราชสำนักจีนดีขึ้น

การที่กรุงศรีอยุธยายื่นข้อเสนอว่าจะช่วยรบกับญี่ปุ่น ที่แม้ว่าในทางปฏิบัติจะไม่ได้เกิดขึ้นจริง (ด้วยว่าจีนปฏิเสธ) แต่อย่างน้อยก็มีส่วนทำให้ภาพลักษณ์ของกรุงศรีอยุธยาในสายตาของราชสำนักจีนดีขึ้นมาก ก่อนหน้ารัชศกวันลี่ แห่งราชวงศ์หมิง กรุงศรีอยุธยาเคยเป็นเพียงรัฐบรรณาการในดินแดนตอนใต้ (จีน เรียก อาณาจักรโพ้นทะเล) รัฐหนึ่งที่จะต้องปฏิบัติตามข้อกำหนดที่ราชสำนักจีนวางไว้เท่านั้น แต่เมื่อเกิดเรื่องญี่ปุ่นบุกเกาหลีโดยที่กรุงศรีอยุธยายื่นข้อเสนอที่จะร่วมช่วยรบ กรุงศรีอยุธยากลายเป็นรัฐที่มีความจงรักภักดีในสายตาของราชสำนักจีนทันที เห็นได้จากเมื่อฝ่ายกลาโหมปรึกษาหารือกันแล้วได้ลงบันทึกความเห็นไว้ว่า “...ที่ราชทูตสยามแสดงความโกรธต่อการกระทำอันชั่วร้ายนี้ แสดงถึงความจงรักภักดีของผู้ที่ต้องการช่วย” พร้อมกันนี้ยัง “...ขอให้ส่งพระราชโองการสรรเสริญความ

จงรักภักดีแลความชอบธรรม แลแจ้งให้ทราบถึงความชื่นชมในแรงใจของพวกเขา” (กรมศิลปากร, 2565, น. 105) ซึ่งความเห็นดังกล่าวนี้จักรพรรดิจิ้นทรงเห็นชอบด้วย

แม้ว่าข้อเสนอดังกล่าวจะได้รับการปฏิเสธ แต่อย่างน้อยความจงรักภักดีที่มีต่อราชสำนักจิ้น ก็ได้สร้างภาพลักษณ์ที่ดีให้เกิดขึ้นได้กับสมเด็จพระนเรศวรในฐานะกษัตริย์กรุงศรีอยุธยา ซึ่งภาพลักษณ์ที่ดีดังกล่าวจะมีความสำคัญเช่นกัน เนื่องจากกรุงศรีอยุธยาอยู่ในช่วงของสงครามต่อเนื่องกับพม่าอยู่ แม้จะไม่มีหลักฐานที่อธิบายว่า จิ้นมีปฏิกริยาอย่างไรเมื่อพระองค์ยกทัพขึ้นไปโจมตีพม่า แต่ไม่มีหลักฐานเช่นกันว่า จิ้น ได้ตำหนิหรือว่ากล่าวกรุงศรีอยุธยาแต่อย่างใดเลย

ประเด็นที่ 3 ราชสำนักจิ้นเริ่มเห็นความสำคัญของกรุงศรีอยุธยามากขึ้น

ปิยดา ชลวร (2555) มีความเห็นว่าความพยายามของสมเด็จพระนเรศวรที่จะช่วยจิ้นรบกับญี่ปุ่นส่งผลอย่างชัดเจนให้ จิ้น มองกรุงศรีอยุธยาว่ามีความจงรักภักดีแม้ว่าจะเป็นรัฐที่ตั้งอยู่ห่างไกลก็ตาม สะท้อนได้จากการเพิ่มของกำลังให้กับทูตสยามที่มาถวายบรรณาการ และการตั้งหน่วยงานแปลพระราชสาส์นของสยาม จิ้นเริ่มให้ความสำคัญทางการเมืองกับกรุงศรีอยุธยา โดยเชื่อว่ากรุงศรีอยุธยาจะช่วยค้ำจุนความมั่นคงของจิ้นได้หรืออย่างน้อยก็บางส่วนด้วยว่าในช่วงเวลาดังกล่าว จิ้นเองมีปัญหาทางการเมืองหลายด้าน โดยเฉพาะอย่างยิ่งการขยายอิทธิพลของพม่าที่เข้าไปยังหยุนหนาน แม้ว่าความพยายามของพม่าจะยังอยู่ในการควบคุมของจิ้นก็ตาม แต่การได้กรุงศรีอยุธยาไว้ในความสัมพันธ์ที่ดีย่อมเป็นหลักประกันถึงความมั่นคงของจิ้นได้มากขึ้น ด้วยว่าพม่ามีปัญหาเกี่ยวกับกรุงศรีอยุธยา ประกอบกับลักษณะทางภูมิศาสตร์ด้านการสงครามที่กรุงศรีอยุธยามีพรมแดนติดกับพม่าทางด้านใต้ ส่วนจิ้นตั้งอยู่ทางด้านเหนือของพม่า

อันที่จริง ราชสำนักจิ้น มีการสืบข่าวคราวความเคลื่อนไหวทางการเมืองในภูมิภาคมาโดยตลอด เห็นได้จากข้อถวายเป็นงานของ เฉินหย่งปิน หัวหน้าผู้ประสานงานแห่งหยุนหนาน ที่ว่า

...อั้งวะกับเมิ่งนาย (หมายถึง เมืองนายของพวกไทใหญ่) ต่างระดมกำลังและรุกรบกัน เมื่อพวกหยี่แลพวกตี้แย่งชิงอำนาจกันถือว่าเป็นประโยชน์แก่จิ้น เมิ่งนายแลสยาม (หมายถึง กรุงศรีอยุธยา) ได้ตกลงเป็นพันธมิตรกันต่อต้านอั้งวะ พวกเขาอยู่ข้างราชสำนักแลจงรักภักดี ถ้าพระบารมีของบูรพกษัตริย์ราชาเจ้าแลพระพรชัยแห่งพระราชโอรสแห่งสวรรค์เกื้อหนุน แลพระเจ้ากรุงอั้งวะสิ้นพระชนม์ลงด้วยน้ำมือเมิ่งนาย ถือว่าเป็นโชค (กรมศิลปากร, 2565, น. 106)

แม้ว่าจิ้นจะไม่ได้ให้ความช่วยเหลือกรุงศรีอยุธยาในการรบกับพม่า แต่จิ้นก็เฝ้าติดตามดูสถานการณ์ทางการเมืองที่เกิดขึ้นในภูมิภาคตลอดเวลา เพราะมองว่าจะเป็นประโยชน์ต่อจิ้นเอง และที่สำคัญในสายตาของจิ้นมองว่ากรุงศรีอยุธยานั้น “...อยู่ข้างราชสำนักแลจงรักภักดี” หมิงสีอู่ ยังระบุด้วยว่า ในรายงานที่ เฉินหย่งปิน ยังมีการเสนอด้วยว่า “...ให้เร่งตัดคนที่เก่งกล้าแลรู้เส้นทางลัดเลี้ยวเคี้ยวคดไปยังเมิ่งนาย ประเทศสยาม แลป่อหนิ ให้จัดการรวบรวมกำลังกัน แลแจ้งนัดวันเข้าทำลายอั้งวะ-เหมี่ยนเตี้ยน” (กรมศิลปากร, 2565, น. 107) ซึ่งเรื่องดังกล่าวนี้ก็ได้มีการนำความขึ้นกราบบังคมทูลและแจ้งความว่า “...ต้องส่งสารตราไปถึงแม่ทัพใหญ่กวางตุ้ง-กวางซี ให้ส่งสารไปยังประเทศสยาม ป่อหนิแลจัมปาให้สมทบกำลังเข้าตีกระหนาบ เมื่อพระเจ้าอั้งวะยอมจำนนแล้ว จึงพระราชทานยศ บำเหน็จรางวัล แบ่งดินแดนให้ครอง” (กรมศิลปากร, 2565, น. 107)

จะเห็นได้ว่า การกระทำของสมเด็จพระนเรศวรในการทำสงครามกับพม่า นอกจากจะไม่ได้รับคำตำหนิจากจีนแล้ว ตรงกันข้ามยังเป็นประโยชน์ต่อราชสำนักจีนอีกด้วย อย่างไรก็ตาม แม้จะไม่มีหลักฐานว่าได้มีการส่งสารมาจากจีนและมีการดำเนินการกันอย่างไรหรือไม่ แต่อย่างน้อยก็สะท้อนให้เห็นถึงความสำคัญทางการเมืองของกรุงศรีอยุธยาที่มีต่อราชสำนักจีนได้ชัดเจนจากสถานการณ์ทางการเมืองในภูมิภาคที่เกิดขึ้น

ประเด็นที่ 4 สมเด็จพระนเรศวรทรงไม่พอพระทัยการปฏิเสขอเสนอของพระองค์จากจีน

ภายหลังจากที่ราชสำนักจีน “ปฏิเสขอเสนอ” ของกรุงศรีอยุธยา ดูเหมือนว่าจะสร้างความไม่พอพระทัยให้กับสมเด็จพระนเรศวรอยู่ไม่น้อย สะท้อนได้อย่างชัดเจนว่า หลังจากนั้นความสัมพันธ์ระหว่างจีนและกรุงศรีอยุธยาก็ดูจะห่างเหินกันไป พระองค์มิได้ส่งคณะทูตไปจีนอีกเลย ยาวนานต่อมาอีกราว 20 ปี หรือต่อมาทั้งสมเด็จพระเอกาทศรถ (พ.ศ. 2148-2153/ค.ศ. 1605-1610) สมเด็จพระศรีเสาวภาคย์ (ครองราชย์ราว 2-3 เดือน) จนถึงสมัยพระเจ้าทรงธรรมจึงได้มีการส่งทูตเดินทางไปเจริญสัมพันธไมตรีกับจีนอีกครั้ง (สีบแสง พรหมบุญ, 2525, น. 110) หมิงสีอู่ ระบุว่า มกราคม พ.ศ. 2155/ค.ศ. 1611 (คณะทูตออกเดินทางจากกรุงศรีอยุธยา พ.ศ. 2154/ค.ศ. 1610) กรุงศรีอยุธยาได้ส่ง “หว่านคนล่าไมตรี” (ออกขุนราชไมตรี) เป็นราชทูตพร้อมคณะ รวม 26 คน นำพระราชสาส์นพร้อม เครื่องราชบรรณาการไปยังราชสำนักจีน ซึ่งได้รับการต้อนรับเป็นอย่างดี

การยุติการส่งเครื่องราชบรรณาการไปยังราชสำนักจีนจากความไม่พอพระทัยที่ถูกปฏิเสขอเสนอของพระองค์ จะอยู่ในการรับรู้ของจีนหรือไม่ ไม่มีหลักฐานที่ชัดเจน แต่ดูเหมือนว่าจีนจะไม่ได้สนใจในเรื่องดังกล่าวมากนัก เห็นได้จากความพยายามที่จะให้กรุงศรีอยุธยาเตรียมความพร้อมให้เข้าร่วมโจมตีอังวะของจีนเอง รวมถึงเมื่อกรุงศรีอยุธยาลงมาส่งคณะทูตไปถวายเครื่องราชบรรณาการอีกครั้งในสมัยพระเจ้าทรงธรรม (พ.ศ. 2154/ค.ศ. 1610) ราชสำนักจีนให้มีการจัดงานพระราชทานเลี้ยง สุวรรณสาส์นก็ถูกส่งไปแปลและนำขึ้นทูลเกล้าฯ ถวายจักรพรรดิจีน จากนั้นก็ยังมีเครื่องราชบรรณาการไปยังราชสำนักจีนอย่างต่อเนื่อง จวบสิ้นแผ่นดินราชวงศ์หมิง

บทสรุป

ในสมัยสมเด็จพระนเรศวร มีการส่งคณะทูตนำพระราชสาส์นพร้อมเครื่องราชบรรณาการไปถวายต่อจักรพรรดิว่านลี่ แห่งราชสำนักหมิง ภายหลังจากที่เว้นว่างไปนานหลายสิบปีด้วยเกิดเหตุความวุ่นวายทั้งภายในราชสำนักกรุงศรีอยุธยา รวมถึงการสงครามกับพม่าที่เกิดขึ้นอย่างต่อเนื่อง ราชทูตที่เดินทางไปในครั้งนี้ได้ยื่นข้อเสนอที่จะส่งกองทัพเข้าช่วยเหลือจีนทำสงครามกับญี่ปุ่น แม้ในเบื้องต้นจะได้รับการยกย่องจากราชสำนักจีนว่ามีความจงรักภักดี แต่ทว่าต่อมาจะได้รับการปฏิเสธ เป็นแต่เพียงว่าให้ “...รั้งรออยู่ก่อนจนกว่าจะมีพระราชบัญชา”

ความพยายามในเรื่องดังกล่าว นอกจากจะเป็นสิ่งที่สะท้อนให้เห็นถึงมิติด้านความสัมพันธ์ระหว่างกันแล้ว ยังสะท้อนให้เห็นถึงนัยสำคัญทั้งผลประโยชน์ทางการค้า รวมถึงนัยทางการเมือง โดยทางการค้ำนั้นเชื่อว่ากรุงศรีอยุธยาก็หมายจะได้ผลประโยชน์จากผลกำไรเพื่อใช้รื้อฟื้นบ้านเมืองหลังจากความบอบช้ำที่เกิดจากสงครามอย่างหนักจากพม่าก่อนหน้านี้ ในขณะที่ทางการเมืองนั้นเชื่อว่า พระองค์ทรงหมายได้จีนมาเป็นพวกเพื่อช่วยเหลือ หรือสนับสนุนอย่างใดอย่างหนึ่งกับพระราชดำริที่จะทำสงครามกับพม่า ด้วยทรงเห็นว่ากรุงศรีอยุธยาได้รับความบอบช้ำจากการเข้ามาทำสงครามของพม่ามานานหลายสิบปีและหมายที่จะ “เอาคืนพม่าบ้าง”

แม้ข้อเสนอดังกล่าวจะได้รับการปฏิเสธ แต่อย่างน้อยอาจพิจารณาภาพสะท้อนที่เกิดขึ้นได้ในหลายมิติ ทั้งผลประโยชน์ทางการค้าในรูปบรรณาการกับจีนยังมีความสำคัญต่อกรุงศรีอยุธยาอยู่มาก ภาพลักษณ์ของกรุงศรีอยุธยาในสายตาของราชสำนักจีนดีขึ้น ราชสำนักจีนเริ่มเห็นความสำคัญทางการเมืองของกรุงศรีอยุธยามากขึ้น รวมถึงความไม่พอพระทัยของสมเด็จพระนเรศวรจากการปฏิเสธข้อเสนอของจีน จากการเว้นว่างไม่ส่งเครื่องราชบรรณาการไปยังราชสำนักจีนอีกตลอดรัชสมัยของพระองค์

แน่นอนว่า ด้วยมิติที่หลากหลายในความสัมพันธ์ระหว่างสยามและจีน การที่สมเด็จพระนเรศวรทรงไม่พอพระทัยการปฏิเสธข้อเสนอเรื่องที่จะส่งกองทัพไปช่วยจีนรบกับญี่ปุ่น จึงไม่มีความเกี่ยวข้องหรือส่งผลต่อความพึงพอใจของราชสำนักจีนแต่อย่างใด ตรงกันข้าม ราชสำนักจีนกลับพึงพอใจและเห็นถึงความสำคัญของกรุงศรีอยุธยาเพิ่มขึ้นด้วยซ้ำ ทั้งเห็นถึงความจงรักภักดีจากความพยายามดังกล่าว รวมถึงความสำคัญของกรุงศรีอยุธยาในฐานะที่รัฐที่ตั้งอยู่ในจุดยุทธศาสตร์ทางการเมืองที่จะส่งผลกระทบต่อความมั่นคงของจีนจากการทำสงครามกับพม่า ดังนั้นจีนจึงเฝ้าดูสถานการณ์และไม่คัดค้านความพยายามของสมเด็จพระนเรศวรในการทำสงครามพม่าแต่อย่างใด ด้วยว่าส่งผลดีต่อจีนทั้งสิ้นเพราะไม่ว่าพม่าจะเสียหายจากการสงครามมากหรือน้อยเพียงใดต่างก็ส่งผลดีต่อจีนทั้งสิ้น

อย่างไรก็ตาม ประเด็นที่น่าสนใจและควรได้ทำการศึกษาเพิ่มเติม คือ ข้อเสนอดังกล่าวหากครั้งนั้น จีนตอบรับ จะมีความเป็นไปได้มากน้อยเพียงใดในทางปฏิบัติด้วยการนำทัพเรือข้ามทะเลไปทำสงครามกับญี่ปุ่น เพราะเมื่อพิจารณาถึงองค์ประกอบของการสงคราม ทั้งความพร้อมของกองทัพเรือ ไพร่พล ความยากลำบากในการเดินทางเรือ ความวุ่นวายทางการเมืองและการสงครามของกรุงศรีอยุธยาที่มีอยู่กับเพื่อนบ้าน ฯลฯ เพราะกรุงศรีอยุธยาไม่ได้เชี่ยวชาญเรื่องการสงครามด้วยกองทัพเรือขนาดใหญ่ซึ่งต่างกับญี่ปุ่น ทั้งนี้ ด้วยว่ากรุงศรีอยุธยานั้นตั้งอยู่บนแผ่นดินใหญ่ กองทัพจึงมีความเชี่ยวชาญด้านสงครามทางบกเสียมากกว่า ในขณะที่ญี่ปุ่นนั้นเป็นเกาะ การทำสงครามจึงเป็นกองทัพเรือเป็นหลัก แม้ว่าสมเด็จพระนเรศวรจะทรงมีทหารรับจ้างที่เป็นชาวญี่ปุ่นอยู่ไม่น้อย ทำให้น่าจะพอทราบถึงจุดอ่อนจุดแข็งของกองทัพญี่ปุ่นอยู่บ้าง แต่การสงครามที่ไม่คุ้นเคยหรือรูปแบบสงครามด้วยกองทัพเรือข้ามมหาสมุทรที่กรุงศรีอยุธยาไม่เชี่ยวชาญย่อมนำมาซึ่งข้อคำถามดังกล่าวข้างต้น

เอกสารอ้างอิง

- กรมศิลปากร. (2560). *ประชุมพงศาวดารฉบับกาญจนาภิเษก เล่ม 13*. กรุงเทพมหานคร: สำนักวรรณกรรมและประวัติศาสตร์.
- กรมศิลปากร. (2565). *ความสัมพันธ์ไทย - จีน จากเอกสารสมัยราชวงศ์หยวน หมิง ชิง*. กรุงเทพมหานคร: สำนักวรรณกรรมและประวัติศาสตร์.
- ประพต เศรษฐกานนท์ และ รวี ลีริอิสสระนันท์. (บรรณาธิการ). (2559). *พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับพันจันทนุมาศ (เจิม) และพระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยาฉบับหลวงประเสริฐ, คำให้การชาวกรุงเก่า, คำให้การขุนหลวงหาวัด*. นนทบุรี: ศรีปัญญา.
- ประพต เศรษฐกานนท์. (บรรณาธิการ). (2564). *พระราชพงศาวดาร ฉบับพระราชหัตถเลขา*. นนทบุรี: ศรีปัญญา.
- ประภัสสร เสวิกุล. (2548). *จากฮวงโหู่เจ้าพระยา*. กรุงเทพมหานคร: อัมรินทร์.

- ปิยดา ชลวร. (2555). จริงหรือที่พระนเรศวรฯ เคยคิดยกทัพบุกญี่ปุ่น: ส่องข้อมูลจาก คิมุระ คานาโกะ. *ศิลปวัฒนธรรม* ฉบับพฤษภาคม 2555 ออนไลน์. ค้นคืนจาก <https://www.silpa-mag.com/history/article9562>.
- เปี่ยมศักดิ์ คุณากรประทีป. (2560). *โทโยโทมิ ฮิเดโยชิ สร้างโอกาสเพื่อยึดแผ่นดิน*. กรุงเทพมหานคร: นานา.
- ราชบัณฑิตยสถาน. (2556). *พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.2554 เฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เนื่องในโอกาสพระราชพิธีมหามงคล เฉลิมพระชนมพรรษา 7 รอบ 5 ธันวาคม 2554*. กรุงเทพมหานคร: กองศิลปกรรม สำนักศิลปกรรม.
- วินัย พงศ์ศรีเพียร, (บรรณาธิการ). (2551). *พรรณนาภูมิสถานพระนครศรีอยุธยา: เอกสารจากหอหลวง (ฉบับความสมบูรณ์)*. กรุงเทพมหานคร: อุษาคเนย์.
- วินัย พงศ์ศรีเพียร, (บรรณาธิการ). (2559). *หมิงสี่ลู่ – ซิงสี่ลู่ บันทึกเรื่องจริงแห่งราชวงศ์หมิงและราชวงศ์ชิง ตอน ว่าด้วยสยาม และหนังสือระยะทาง ราชทูตไปกรุงปักกิ่ง ประเทศจีนตั้งแต่ ณ เดือน ๘ ปีกุญตรีศกและปีชวด จัตวาศก ในแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระอินทรมนตรีแย้มได้เรียบเรียงไว้ ในรัชกาลที่ ๕*. กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดา.
- สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ. (2551). *พงศาวดารเรื่อง ไทยรบพม่า*. กรุงเทพมหานคร: มติชน.
- สำราญ ผลดี. (2565). *ประวัติศาสตร์ การเมือง การสงคราม สมัยต้นรัตนโกสินทร์*. นนทบุรี: ศรีปัญญา.
- สกินเนอร์, จี. วิลเลียม.(2548). *ชาญวิทย์ เกษตรศิริ. (บรรณาธิการ). สังคมจีนในไทย :ประวัติศาสตร์เชิงวิเคราะห์*. พรรณี ฉัตรพลรักษ์และคณะ (ผู้แปล). กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์.
- สีบแสง พรหมบุญ. (2525). *ความสัมพันธ์ในระบบบรรณาการระหว่างจีนกับไทย ค.ศ.1281-1853* แปลจาก *วิทยานิพนธ์ปริญญาเอก [Sino-Siamese Tributary Relation 1282-1853]*. *ชาญวิทย์ เกษตรศิริ. (บรรณาธิการ). กาญจนี ละอองศรี และคณะ (แปล). กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์*.